

Марксисткият модернизъм

Философският синтез на Маркс не се помества изцяло в модернизатката линия. В началото Маркс е модернистичен, защото е радикален по отношение на обществото, държавата, религията, философията. Маркс - философът, ученик на Хегел, обявява края на философията в знаменития 11 тезис за Фойербах: "Философите само по различен начин са обяснявали света, но задачата се състои в това, той да бъде изменен".¹ Маркс преобръща цялата философия: философът вече не е "секретар на историята" (Хегел заявява: "совата на Минерва излита с падането на нощта"). "Съвпадението между промяната на обстоятелствата и на човешката дейност (или промяната в себе си) може да бъде разгледана и рационално разбрана само като революционна практика."² В тази формула Маркс решава един невъзможен избор - откъде да започне промяната. Просвещенският материализъм смята, че за да се промени човекът, трябва да се променят обстоятелствата. Младохегелианците настояват, че първо трябва да се промени съзнанието на субекта, за да промени той обстоятелствата. Според Маркс активният субект, променяйки обстоятелствата, променя и самия себе си. Ето защо много по-късно в "Затворнически тетрадки" Антонио Грамши ще нарече Марксовия синтез "философия на праксиса".

Теоретичният радикализъм на Маркс се разгръща и в неговия социален радикализъм. Обществена промяна за него е цивилизационна, а социалната си критика той отправя не просто към модерното или към буржоазното общество, а към цялата дотогавашна цивилизация. Тук Маркс продължава Хегел, според когото световната история е "постъпателно движение", чрез което световният дух "достига до своята истина и се самоосъзнава, а самият дух непрекъснато се самовъзпроизвежда, постига знанието за себе си, обективира го в реален свят, сам себе си обективира".³

Но Маркс "преобръща" Хегеловия идеализъм - целта на историята е човекът, едновременно субект и обект, променящ и променящ се. Целта на историята е тоталният (цялостният) човек, който е извоювал практически свободата си, преодолявайки отчуждението от продуктите на собствената си дейност, присвоявайки си ги отново. В тоталния човек субектът и обектът сякаш се сливат. Така Маркс е радикален едновременно към социума и към човека.

Анри Льофевър синтезира през 1948 г. по следния начин Марксовата антропология: "Тоталният човек не е философска абстракция, не е смесване на всички наши знания за човека, не е идеал за реализацията на всички човешки възможности... Човекът се бори с природата, бидейки част от нея. Той се преобразува, преобразувайки природата. Труженник и създател, човекът същевременно е и продукт на собствената си дейност..."⁴

Маркс е радикален и в построяването на своята визия за бъдещето. Новата цивилизация (комунистическата система) в проекта на Маркс не е просто антитеза на капитализма, а антитеза на цялата досегашна цивилизация, основана на разделението на труда и публичната власт.

Според Маркс разделението на труда (между производители и търговци, между работници и собственици, между управлявани и управляващи) е основната причина за отчуждението на човека от произведения от него продукт. Алиенацията, според Маркс, се институционализира в частната собственост, която разделя във всички епохи хората на противоборстващи класи. Фридрих Енгелс в "Произход на семейството, частната собственост и държавата" (1892 г.) подчертава: "Следователно държавата в никой случай не е сила, натрапена на обществото отвън; също така не е и "действителност на нравствената идея", "образ и действителност на разума", както твърди Хегел. Тя е, напротив, продукт на обществото на определено стъпало от развитието му, тя е признание за това, че това общество се е заплело в неразрешими противоречия само със себе си, разпаднало се е на

¹ Маркс, Енгелс. *Съчинения*, т. 3, с. 6.

² 3-ти тезис за Фойербах, Маркс, Енгелс, Цит. съч., с. 4.

³ Цит. по: Hegel. *La Raison dans l'histoire*. P., 1963, p. 96.

⁴ Льофевър, Анри. *Доклад на международен конгрес в Женева през 1949 г.* Цит. по: Панорама современных идей, с. 296.

непримирими противоположности, които е безсилно да обуздае. Но за да не би тия противоположности - класи с противоречиви икономически интереси - да унищожат себе си и обществото в безплодна борба, станала необходима една привидно стояща над обществото сила, която да притъпява конфликта, да го държи в рамките на "реда"; и тази сила, произлязла от обществото, но поставяща се над него и все повече отчуждаваща се от него, е държавата.⁵"

За Маркс съвременната цивилизация е единство на публична власт и разделение на труда, на държава и пазар (частна собственост). Една нова цивилизация, която да замени досегашната, е възможна като нейно радикално отрицание, т. е. като цивилизация без държава и без разделение на труда (пазар, частна собственост). Връзката държава - разделение на труда у Маркс е основна. Маркс смята, че общество без държава, но с разделение на труда (анархия), самò ще се разпадне под напора на противоречията между отделните класи. Обратно, общество с държава, но без разделение на труда (без пазар), Маркс нарича "източна деспотия". В "Критика на Готската програма" (1875 г.) Маркс определя като предпоставка за новата цивилизация изчезването на "заробващото подчинение на човека под властта на разделения на труда".⁶ Следователно новата цивилизация, , ще бъде без класи, а отгук и без политическа държава. За Маркс държавата е институция-инструмент. Привидно тя е над обществените противоречия, а всъщност е инструмент за господство на икономически господстващата класа. Икономически господстваща е класата, която вследствие на общественото разделение на труда има монопол (частна собственост) върху условията на труда. За да запази своя икономически монопол, тя се нуждае от монопол върху публичната (държавната) власт, която е икономиза̀дължителна. Публичната власт позволява на икономически господстващата класа да представи своя частен интерес като всеобщ.

Средството за изчезването на предпоставките на политическата държава е премахването на частната собственост - онова едничко искане, в което според "Манифест на комунистическата партия" (1848 г.) може да се сведе теорията на комунизма. "Комунизмът не отнема на никого правото да присвоява своята част от обществения продукт; той само отнема правото да подчиняваш труда на другия с помощта на това присвояване."⁷

Маркс е модернистичен със своя радикализъм - светът трябва да бъде променен из основи. С развитието на политическия дебат в рамките на I интернационал и преди това, сред революционерите в Германия и Франция, Маркс допълва модернизма си и с теорията за диктатурата на пролетариата. В проекта на Маркс държавата е историческо явление, което е възникнало в зората на цивилизацията и ще отмре в залеза ѝ (това е елемент от края на историята, която е история на класовата борба). Енгелс го формулира най-ясно: "Обществото, което ще организира производството по нов начин въз основа на свободната и равнопавна асоциация на производителите, ще запрати цялата държавна машина там, където ще ѝ бъде истинското място: в музея на старините, наред с хурката и бронзовата брадва."⁸

Но в спора с анархистите и разграничавайки се от тях, Маркс постепенно започва да вижда в държавата основното средство за обществена промяна - първоначално пролетариатът, социалната класа, носител на новата цивилизация, трябва само да се възползва временно от държавата, той "трябва преди всичко да завоюва за себе си политическата власт", за да може "да представи своя интерес като всеобщ".⁹ Така пролетариатът ще е принуден първоначално да замени диктатурата на буржоазията (каквото е всяка модерна държава за Маркс - "комитет на управляващите делата на цялата буржоазна класа") с диктатурата на пролетариата.

Обосноваването на политическата революция, установяването на диктатура на пролетариата като необходимо и неизбежно условие на социалната промяна ще даде силен тласък на комунистическия модернизъм в края на XIX и началото на XX в. По ирония на съдбата Маркс ще повлияе върху политическите идеи много повече с теорията си за диктатурата на пролетариата, отколкото с проекта си за отмиране на държавата и на публичната власт. Но последното ще

⁵ Енгелс, Фр. *Произход на семейството, частната собственост и държавата*. С., 1971, с. 183.

⁶ Маркс, К. *Критика на Готската програма*. С., 1949, с. 22.

⁷ Marx, Engels. *Manifeste du Parti Communiste*. In: *La Pensee politique*, p. 518.

⁸ Енгелс, Фр. *Произход на семейството, частната собственост и държавата*. С., 1971, с. 187.

⁹ Маркс, К. *Немска идеология*. В: Маркс, Енгелс, Съчинения, т. 3, с. 34.

подхранва и другата логика на политическата мисъл, която се противопоставя на модернизма - логиката на гражданското общество.

В края на XIX в., обаче, антиетатистките идеи имат малка почва. Това е векът на националните революции и на националните държави. На картата на Европа се появяват нови актьори, модернистката държавна логика наближава своя апогей. В духа на това време е стремежът за промяна. Марксизмът дава формула за това - за да има смисъл, промяната трябва да е радикална, да скъса из основи с миналото. В "Интернационала", международния химн на комунизма, се казва: "от миналото ще направим *tabula rasa*". И това ще е първата задача на световната революция, защото Марксовият проект се мисли като глобален, като реализиращ се едновременно във всички страни. "Комунизмът, пише Маркс, е емпирично възможен само като дело на господстващи народи, извършено "изведнъж", едновременно, което предполага универсално развитие на производителната сила и свързаното с него световно общуване.¹⁰" Марксизмът се заявява и като идеология на свободата, като радикален либерализъм.

¹⁰ Пак там, с. 35.